

2008. GADS
62. SĒJUMS

2. NUMURS

Latvijas Zinātņu Akadēmijas
Vēstis

A DAĻA

SOCIĀLĀS UN HUMANITĀRĀS ZINĀTNES

SECTION A

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ISSN 1407-0081

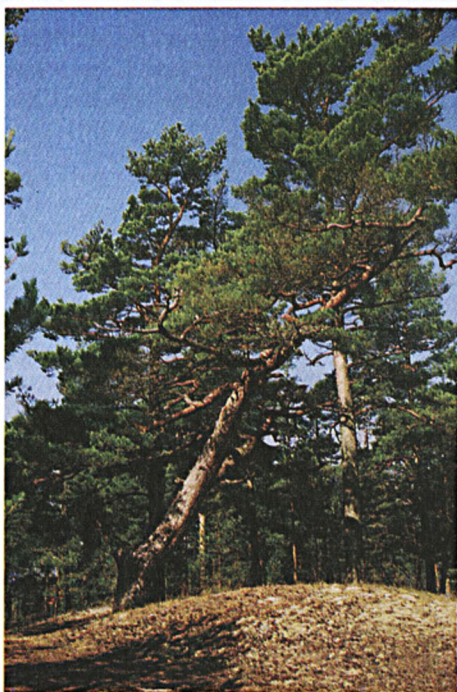
LETONIKAS AVOTI: LATVIJAS PIEKRASTE

Ieva Cimermane, Arta Poriete, Saulvedis Cimermanis

2007. gada oktobra beigās un novembrī Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas apmeklētājiem Rīgā, Rūpniecības ielā 10, bija iespēja doties kultūrvēsturiskā ceļojumā gar 494 kilometrus garo Baltijas jūras Latvijas krastu: Letonikas otrā kongresa ietvaros bija veidota izstāde «Letonikas avoti: Latvijas piekraste». 29.–31. oktobrī bibliotēkas zālē strādāja kongresa tāda pat nosaukuma sekcija, kurā dažādu nozaru pārstāvi nolasīja 35 referātus.

Izvērsās rosīga domu apmaiņa, analizējot norises apmēram 30 km platā piekrastes joslā.

Sekcijas un izstādes ievirzi izraisīja trīs apstākļi: 1) Letonikas pētījumi par latviešu kultūru, valodu un vēsturi nav iedomājami bez dažādu avotu sniegto ziņu plašas salīdzinošas izziņāšanas un pretstatīšanas; 2) pēdējos 10–15 gados Latvijas augstskolas absolvē humanitārajās disciplīnās specializējušies jaunieši, kuru ievērojamai daļai trūkst

Pretstavē jūras vējiem izaugušas līkās un zarotās kāpu priedes iz gleznainas piekrastes kultūrainavas sastāvdaļas: Melnsila priedes pie Zivtiņām — tālbraucēja kapteiņa Artura Otomera mājas 2007. gadā. Netālu no Zivtiņām atradās Landmaņu, Moricu un Otomeru burinieku būves vieta. Saulveža Cimermaņa foto

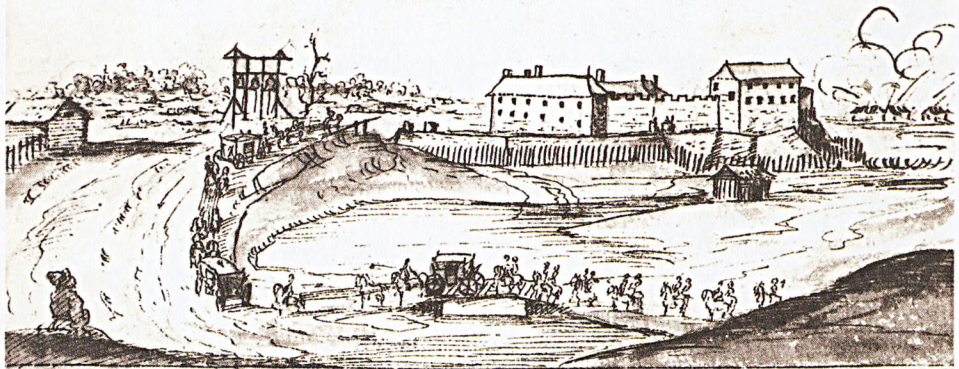
Šveices mākslinieka Johana Rūdolda Šturna 1661. gada pavasarī zīmētais Sventājas ciems, kas piederēja Lietuvas–Polijas valstij. Redzamas: 1. gulbūvē krusta pakšos celtas apaļbaļķu ēkas ar niedru vai salmu četrslīpju jumtiem, ventilācijas lūkām — brodiņiem to galos un krustkociem kā kores nostiprinātājiem, 2. ēkas, kuru sienas apšūtas ar stāvkociem vai niedru kūļiem, 3. ēka ar koka dūmeni, 4. krusteniski pītais un slīpkoku žogs (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā)

Šveices mākslinieka Johana Rūdolda Šturna 1661. gada pavasarī zīmētā pārceltuve pār Bārtu Rucavas–Grobiņas ceļā ar diviem prāmjiem — uz četrām vienkocēm nostiprinātu baļķu vai planku grīdu, ko stūma ar upes dziļumam piemērotu kārti (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā)

Šveices mākslinieka Johana Rūdolda Šturna 1661. gada pavasarī skicētā Rucavas muiža. Redzamas: 1) pildrežģa konstrukcijā celtas ēkas ar un bez jumta izbūvēm, ar krusteniski savienotiem kokiem jumta kores nostiprināšanai, 2) ēka ar stabotu arkveida sānu lieveni, 3) ēkas ar dūmeņiem, 4) stāvkoku žogs, augsti vārti ar jumtiņu, dēļu vārti ar krusteniski izkārtotiem saturšķēršiem, 5) guļkāršu jeb sklandu žogs ar mietu pāriem abpus iebraucamajam ceļam (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā). Redzamie būvelementi bieži sastopami 18.–19. gadsimta tautas celtniecībā

Šveices mākslinieka Johana Rūdolda Šturna 1661. gada pavasarī skicētā Grobiņas pils un tās tuvākā apkārtnē. Redzamas: 1) pils mūra ēkas un aizsargsiena, 2) stāvkoku žogs ap pili, 3) divas zemnieku celtnēm tuvas guļbaļķu būves; vienai sienas apšūtas ar stateniski liktiem kokiem, 4) zvanu tornis (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā). No koka veidotie būvelementi bieži sastopami 18.–19. gadsimta tautas celtniecībā

Tallinas mākslinieka Augusta Pecolda 1846. gada vasaras zīmējums: tradicionālajā kāzu apģērbā tērtā līgava un līgavainis. Aizmugurē ap 1766. gadu no aptēstiem baļķiem statņu konstrukcijā celtā Mazirbes pirmā baznīca. Tās priekšā blīvs guļkoku jeb bulverča žogs (KĢB 116.f., 1. apr., 61.l., 13. zīm.)

elementāru zināšanu par attiecīgās nozares pirmavotiem un pētnieciskā darba metodiķu; 3) avotu krātuvju lasītāvās pēdējos gados strādā daudz cilvēku, kas meklē ziņas par savas dzimtas, novada, pagasta un citādu vēsturi; ir lietderīgi sniegt šiem interesentiem rosinājumus un parādīt iespējas, ko paver dažādu avotu izmantošana.

Tematiku izvēlējamies šādu apsvērumu dēļ: 1) Latvijas jūras piekraste arheoloģiski un dokumentāli pārskatāmā laikposmā pie-saistīja visādā ziņā meklējošus, rosīgus, spē-cīgus cilvēkus, kas vēlējās veidot laikmetu apstākļiem iespējami labākus darba un dzī-ves apstākļus; 2) piekrastē norisinājās tālāki un tuvāki dažādu etnosu un novadu kultūras,

saimnieciskās darbības sakaru un mijiedarbības procesi, kas no piekrastes turpinājās arī jūrai atstatos apvidos; 3) aktīvas saimnieciskās darbības gaitā piekrastē ātrāk uzkrājās līdzekļi, noritēja straujāki attīstības procesi, ienāca dažādi jaunumi.

Izstādē skatāmā literatūra, daļa dokumentu, fotoattēlu un zīmējumu nāca no Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (LAB) fondiem, citi no Igaunijas Tautas muzeja (ITM) (Tartu) fototēkas, Krievu Ģeogrāfijas biedrības (KĢB) arhīva, Krievijas Valsts vēstures arhīva, Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva (KZA) (visi Sanktpēterburgā), no Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA), no Saksijas Zemes bibliotēkas (Drēzdenē) fondiem, vēl citi pārstāvēja levas

Cimermanes un Saulveža Cimermaņa ilggadējos meklējumos iegūto. Viņi un bibliogrāfe Arta Poriete — izstādes iekārtotāji un satūra veidotāji.

Dokumenti, grāmatas, preses izdevumi, seni zīmējumi, vecas un jaunas fotogrāfijas ļāva domās izstaigāt Kurzemes un Vidzemes jūrmalas ciemus un savrupsētas, atcerēties aizmirsto, esošo, redzēt kultūras mantojumu, iepazīt mūsdienās radīto. Izstāde bija pētījumu un zinātnisku ekspedīciju atainojums, kurš apliecināja, cik nozīmīga piekrastes ļaudīm ir Baltijas jūra — tautas dziesmās apmīļota maizes un skaistuma devēja. Par šo krastu ir cīnījušies un dzelmei savas dzīvības atdevuši senie kurši, latgaļi, libieši un viņu pēcteči, arī mūsu kaimiņi igauņi.

Izstādi ievadīja senākie rakstīto ziņu avoti un komentāri par tiem. Kā daļu no izstādītā minam Indriķa hronikas un Atskaņu hronikas dažādu gadu publicējumus, nesen iznākūšo Varteberges Hermaņa Livonijas hroniku, vikinga Egila Skalagrimssona sāgas tulkojumu, 13.–16. gadsimtā tapušo dažāda satūra dokumentu izdevumus, 17. gadsimta laikabiedru (Lentilija, Solomona Guberta, Paula Einhorna un citu) atstātās atziņas, ieteikumus, vērojumus, 1601. un 1638. gada arklu revīziju ierakstu sakopojumus, 17.–19. gadsimta baznīcu vizitāciju protokolu izrakstus, kuros Letonikas jautājumu pētnieki var atrast daudzpusīgus faktus un ierosmi sakarību izziņāšanai. Nosauktajam pievienojām seno avotu pētnieku un publicētāju Leonīda Arbusova,

Tallinas mākslinieka Augusta Pecolda 1846. gada vasaras zīmētās Kolkas raga smailē uzceltās akmeņu mūra bākas un to apkalpes personāla māja. Tā ieskalota jūrā, kur pamati bijuši saskatāmi vēl 20. gadsimta pirmajos gadu desmitos. Bākas sagruvušas (KĢB 116.f., 1. apr., 61.l., 7. zīm.)

Svētupes labā stāvkrasta smilšakmens klintī pie Lielkuīļu vecsaimniecības atrodas sena Svētcieņa lībiešu upurāla. Tā minēta 1641. gada baznīcas pārbaudes protokolā. Attēlā — attīrīta alas ieeja 2006. gadā. Saulveža Cimermaņa foto. Aizbrukušo (Aizgrauto?) alas ieeju un krasta klinti 1846. gadā zīmēja Augusts Pecolds

Vasilija Dorošenko, Edgara Dunsdorfa, Arnolda Spekkes, Arveda Švābes, Teodora Zeida, Jāņa Zuša un citu darbus.

Īpaša eksponātu grupa bija izstādes dažādās vitrīnās izvietotie 17.–19. gadsimta autoru zīmējumu desmiti, kas būtiski papildināja dokumentos izlasāmo fotoattēlos redzamo. Kā pagaidām zināmie vecākie labi izprotamie un ticamie attēli mīnamas Šveices mākslinieka Johana Rūdolda Šturna 1661. gada pavasara kolorēto skīču melnbaltās kopijas, kas nepārprotami datē vēlāko gadsimtu latviešu tradicionālās kultūras daudzu parādību pastāvēšanu jau 17. gadsimta vidū (skīču sākotnējā atrašanās vieta Saksijas Zemes bibliotēkā Drēzdenē). Piekrastes skices tēloja ainavu un būves Kuršu kāpu Negļavā, Sventājas zemnieku ciemā, Rucavas muižā, pārceltuvi pār Bārtu Rucavas–Grobiņas ceļā, Bārtas muižā, Grobiņas

pils pievārtē, Tadaikū muižā un apkārtnē.

Jaunāka laika — 18./19. gadsimta mijas — piekrastes ainavas, apbūvi, tās izvietojumu, baznīcas, ceļus, krogus, kuģinieku, zemnieku, zvejnieku darba un dzīves vietas, darba paņēmienus, mācītājmuižas, muižas, cilvēkus darba un goda tērpos, arī daudz citāda atainojo novadpētnieka un pedagoga Johana Kristofa Broces (1742–1823) daudztematiskie krāsainie un melnbaltie zīmējumi ar dažāda plašuma anotācijām. Broces devumam pievienojās būvmeistara un mākslinieka Johana Vilhelma Krauzes (1757–1828) atstātie apraksti, krāsainie un melnbaltie Carnikavas un Vecsalacas zīmējumi. Vecsalacas muižas un Salacas zīmējumos parādījās muižas apbūves, apstādījumu, Salacas zvejas savdabīgo dambju — taču — un piekrastes zvejnieksētu izvietojums, arī muižas īpašnieka centieni veidot romantisku kultūrainavu.

Broces un Šterna zīmējumiem pieslēdzās Latvijā 20.–21. gadsimta mijā izdotie J. K. Broces atstāto aprakstu un zīmējumu četri sējumi ar attēlu un tekstu plašiem komentāriem, arī Latvijā un Vācijā izdotā J. R. Šterna devuma kultūrvēsturiska analīze.

1846. gadā Dundagas un Svētciena piekrastes lībiešus savos akvareļos iemūžināja Tallinas mākslinieks Augusts Pacolds (1794–1859). Tie tapa Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķa Andersa Jūhana Šēgrēna (1794–1855) tās vasaras ekspedīcijas laikā (oriģināli glabājas Krievu Ģeogrāfijas biedrības arhīvā Sanktpēterburgā, daļa arī Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā). Attēlos rādījām lībiešu portretus, frizūras, darba un dzīves ainas, darba un goda apģērbus, mā-

jokļu iekārtu, jūrmalas valgumus, sadzīves ieražu detaļas, svētvietas un citu. Zīmējumus papildināja plašs iespaiddarbu klāsts par lībiešiem — materiālu un rakstu krājumiem pielīdzināmās «Lībiešu gadagrāmatas», dažādu autoru grāmatas un raksti, mēnešraksta «Līvli» numuri, arī citos preses izdevumos, sevišķi Latvijas Republikas oficiālajā laikrakstā «Latvijas Vēstnesis» un žurnālā «Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis» publicētais.

Eksponējām arī vairākus simtus citu ar piekrasti saistītu grāmatu, kas izdotas laikā no 17. gadsimta līdz mūsdienām. Eksponējumā ietilpa atsevišķu vietu, guberņu, nodarbošanās nozaru, novadu, pagastu un tamlīdzīgi apraksti, kultūrvēstures, valodas, vēstures atlanti un kartes, izlokšņu vārdnīcas un citādi valodas datu apkopojumi, folkloras un tautas mākslas vērtību krājumi, 19.–20. gadsimta

Ap 1830. gadu celtā un 20. gadsimtā nedaudz pārbūvētā dzīvojamā māja Rucavas Žubros 1980. gadā. S. Cimermaņa foto

Dundagas pagasta Košraga lībiešu vecsaimniecības Kīne-Dīķu daļa 1928. gadā. Ferdinanda Leinboka-Linnusa foto (ITM fototēka 476:38). Kreisajā pusē 1811. un vēlākajos gados trijos paņēmienos celtā daudztelpu jeb rindas klēts, centrā — kūts, labajā pusē — 1891. gadā un vēlākajos gados trijos paņēmienos celtā dzīvojamā māja. Mūsdienās sēta vairs nepastāv. Tās vietu rāda sakuplojušais attēlā redzamais bērzs

statistikas datu izdevumi, antropologu, arheologu, etnogrāfu, folkloristu, ģeogrāfu, statistiķu, valodnieku, vēsturnieku un citu jomu pētnieku sarakstītas grāmatas un rakstu krājumi, likumdošanas aktu publicējumi un citādas grāmatas.

Ekspozīcijā iekļāvām vairākus simtus fotoattēlu, kas uzņemti laikā no 19. gadsimta pēdējā ceturkšņa līdz mūsdienām. Senākie tajos uzņemtie objekti bija radušies 18. gadsimta otrajā pusē, vairums — 19. un 20. gadsimtā. Minēsim trīs plašāk pārstāvētās attēlu kopas.

1927.–1928. gadā Kurzemes lībiešu ciemus vairākkārt apmeklēja Igaunju Tautas muzeja direktors Ferdinands Leinboks-Lin-

nuss, pēc viņa 1943. gadā igauņu etnogrāfs Gustavs Renks, 1960.–70. gados Linnusa dēls Jurijs un mazdēls Tanelis kopā ar fotogrāfiem un māksliniekiem. F. Linnuss un G. Renks lībiešu ciemus vēl redzēja kā plaukstošas apmetnes. Izstādē bija skatāmi vairāki desmiti igauņu uzņemto lībiešu tematikas attēlu. Tiem pievienojās izstādes veidotāju 1973.–2007. gadā uzņemtie attēli. Viss kopumā — ciemu būves, darba ainas un rīki, jūras transportdarbi, lībiešu portreti, piekrastes ainavas, valģumi, zvejas paņēmieni un rīki.

Trešā kopa balstījās uz levas Cimermanes pētījumiem, atainoja jūrniecības un kuģu būves norises, it īpaši Duntēs-Tūjas piekrastē.

Tajā eksponējām jūrskolu, jūras transportdarbu, kuģinieku dzīves un darba vietu, kuģu būvvieta, kuģu kapteiņu, komandu, kuģinieku sadzīves norišu un citādus ar nozari saistītus attēlus.

Šis kopas un citi attēli vienu un to pašu vietu bieži parādīja kā dažādos pagātnes posmos un mūsdienās zīmētu vai fotografētu. Nereti tikai zinātāji var atrast senās mājvietas, lielo piekrastes transportlaivu, piekrastes un tāljūras burinieku būves vietas. Piemēram, Liepupes Laveru–Lembužu–Ūķu burinieku būves vietu izvietojuma shēmu (pirmais droši zināmais burinieks tur uzbūvēts 1850. gadā) varēja salīdzināt ar 2006. gadā fotografētu šīs krastmalas panorāmu. Arī pašas mūsdienu ēkas stāstīja par savu likteni: tā kapteiņu Šnoru 1870. gadā celtā un 20. gadsimta 90. gados uzlabotā dzīvojamā ēka Ūķos stalta redzama arī 2006. gada fotogrāfijā. Liepupes jūrmalas mūsdienu ainavā iekļaujas tēlnieka

Viļņa Titāna 1998. gadā izveidotais Ūķu burinieku būvvieta piemiņas akmens. Un ne tikai viens akmens atgādina par kuģu būvētājiem un viņu dzimtām. 1999. gadā Rīgas Latviešu biedrības kamerkorim «Austrums» Liepupē bija nometne un baznīcā koncerts. Koristi ieinteresējās par vēsturisko skaisto vietu un devās talkā: Ūķu lielo burinieku būvvieta — piemājas kāpā — viņi izcirta saaugušos krūmus, iztīrīja būvvieta apkārtni. Pēc tam Ūķu iemītnieki, dažādi interesenti un tūristi no akmeņiem patiesā lielumā kāpā izlika 1886. gadā uzbūvētās leģendārās trismastu barkentīnas «Rota» klāja kontūru. Šis kuģis bija pirmais latviešu zemnieku būvētais un latviešu kapteiņa — Pētera Šnores — vadītais burinieks, kurš 1887. gadā šķērsoja Atlantijas okeānu, ekvatoru un sasniedza Dienvidamerikas ostu Rosario.

Papildus fotoattēliem par jūras braucēju un kuģu būvētāju dzimtu plašumu un

Viens no piekrastes mazo darvas cepļu variantiem, kas nodrošināja kuģiniekus, laiviniekus un zvejniekus ar viņiem tik nepieciešamo darvu. Dundagas pagasta Vaides vecsaimniecībā Jaunroči. 1928. gads. Ferdinanda Leinboka-Linnusa foto (ITM fototēka 475:46)

Vecsalacas parks un tajā muižas apbūves vieta 2006. gadā. Priekšplānā no akmeņiem un baļķiem veidotas saliņas (dambji) Salacā, pāri kurām būvēja lašu un nēģu tačus. Akmeņu rinda starp saliņām — kādreizējā tača vieta. S. Cimermaņa foto

Liepupes Ūķu lielo burinieku būvvieta piemājas kāpā 2005. gadā. 1999. gadā šajā vietā ar akmeņiem dabīgā lielumā izlika 1886. gadā būvētās trīsmastu barkentīnas «Rota» klāja kontūru. S. Cimermaņa foto

Burinieku būvētāju, īpašnieku un kapteiņu Šnoru 1870. gadā celtā un 20. gadsimta 90. gados uzlabotā dzīvojamā māja Lielupes Ūķos 2006. gadā. S. Cimermaņa foto

Ap 1880. gadu celtā kuģu būves vadītāju un strādnieku dzīvojamā māja Lielupes Ūķos 2005. gadā. S. Cimermaņa foto

Dundagas pagasta Sīkraga zvejnieksievai gatavo zivju vezumu vešanai uz Dundagas tirgu 1927. (?) gadā. Ferdinanda Leinboka-Linnusa foto (ITM fototēka 471:32)

spēcīgumu stāstīja kapteiņu, kuģu būvētāju un īpašnieku Vikmaņu un Dunties Krauzu dzimtas koki. Tos izstādījām kā divus no daudzajiem iespējamajiem, kurus pēc arhīva dokumentiem veidojusi leva Cimermane. Aiz katra dzimtas koka lodziņa, aiz katra vārda un uzvārda ir kāda cilvēka liktenis.

Letonikas avotu sakarā ir visai būtiski apzināties, ka tieši arhīvu dokumenti, fotoattēli, pārdomātās un rūpīgi gatavotās aptaujās pierakstītie stāstījumi sniedz neaizstājamas ziņas par iedzīvotāju saimniekošanas apstākļiem, nodarbošanās nozarēm, etnisko un sociālo sastāvu, izglītību, labklājību, mājokļiem un daudz ko citu.

Eksponejām arī citas burinieku būvvietas — Liepupes Čorkās pie Kuģurgas ietekas

Rīgas līcī, Melnsilā pie Baķupītes ietekas Rīgas līcī, kur vismaz trīs kuģus uzbūvēja Landmaņu, Moricu, Otomeru dzimtas, Kaltenē pie Maizītēm, kur dzīvoja, strādāja un uzbūvēja daudzus buriniekus kapteiņu un kuģīpašnieku Štālu dzimta. Paliekoša vērtība būtu to pētnieku devumam, kuri nākotnē vēlētos pievērsties Vidzemes piekrastes — Ainažu, Skultes, Svētciema, Vecsalacas un Vitrupes — laivinieku un kuģinieku darba un dzīves izziņai. Rosinājumam te nosaucam Miķelsonus, Veides un Zīlemaņus Vidzemes piekrastē, Kurzemes piekrastē Dambekalnu Kaltenes Kaulos, Šultmaņus Pūrciema Plaucakos, Geigas, Indriksonus Pitraga Delniekos, Baļķišus (arī Baļķēnus) Saunaga Pauļos, Stefenbergus Mazirbes Vecaņņos (Kalšos), Grīvānus Ģipkas Jaunarajos, Pūliņus Melnsilā un Uguņciemā. No Kurzemes burinieku būves vadītājiem jeb kuģu namdariem šobrīd nosauksim rojinieku Mucinieku, uguņciemnieku Morgenšternu, Sāmsalas igauni Ranni. Arhīvos glabājas pietiekams dokumentu daudzums, lai par šiem un citiem cilvēkiem varētu rakstīt pēc pirmavotu sniegtām ziņām. Aprakstītajā izstādē par šo cilvēku darba un dzīves vietām varējām ievietot tikai dažus fotoattēlus un dokumentus.

Kā kopijas izstādē eksponējām dažādu juridisku, sadzīves, saimnieciskās darbības, statistikas un citu dokumentu kopu atsevišķus piemērus nolūkā modināt skatītāju interesi par šīm kopām, kas nepieciešamas Letonikas pētījumu veikšanai. Protams, tā bija tikai neliela daļa no apzinātā un iespējamā, jo plašākai dokumentu pārstāvēšanai nebija telpas. Te pieminēsim tikai septiņas plašākās kopas, kuru vairuma oriģināli glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

1. Baznīcu grāmatās lasāmie dzimušo, kristīto, iesvētīto, laulāto un mirušo saraksti stāsta par ģimeņu etnisko, profesionālo, skaitlisko, sociālo sastāvu un stāvokli, nodarbošanos, zināšanām, sabiedrisko un saimniecisko aktivitāti, slimībām, sadzīvi, ļaužu migrāciju, starpetniskiem un starpnovadu

sakariem, pastāvējušām apdzīvotām vietām un par daudz ko citu, datē daudzu materiālās un nemateriālās kultūras parādību pastāvēšanas laiku, jaunumu iesakņošanas, atspoguļo visa minētā attīstīšanās gaitu.

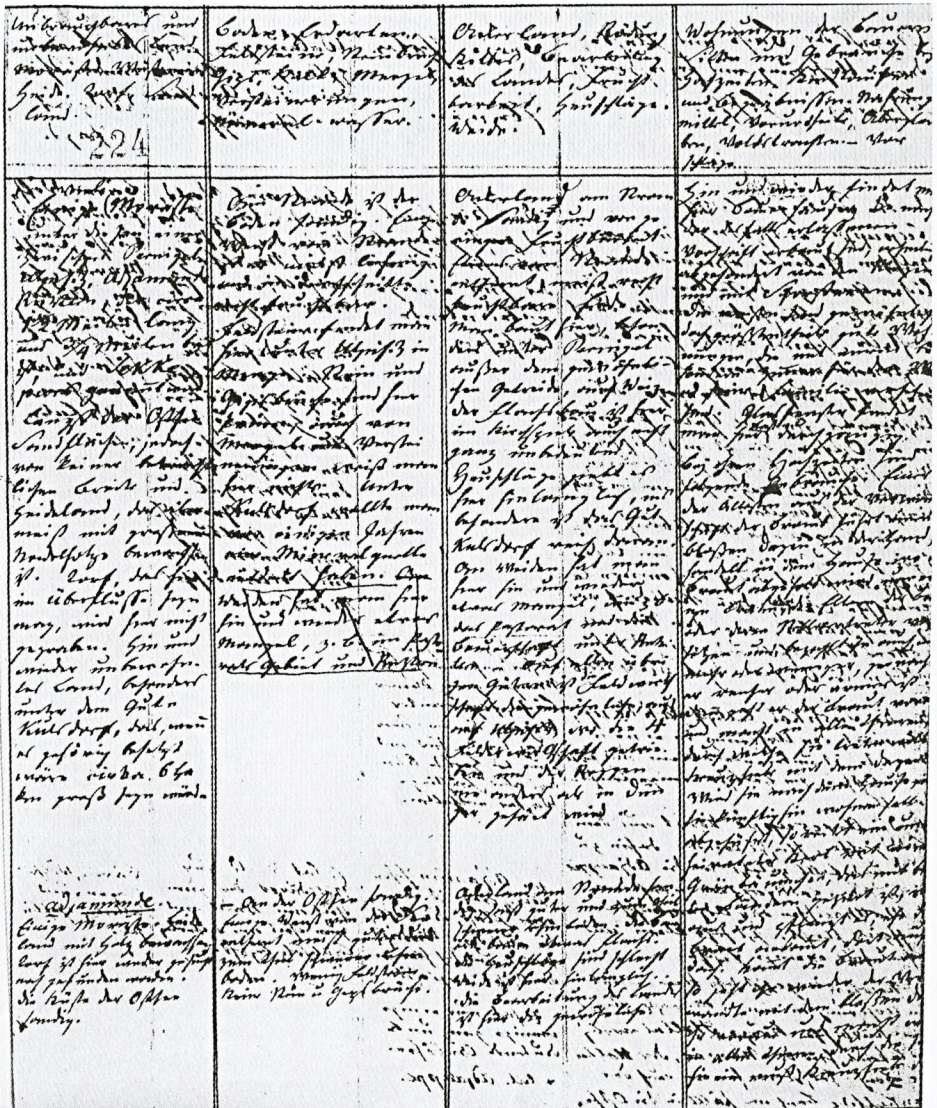
2. Ļaužu jeb dvēseļu revīziju saraksti stāsta par attiecīgajā gadā (1782., 1795., 1811. u.c.) pastāvējušām apdzīvotām vietām, par lauku sētu apdzīvotāju ģimenisko, skaitlisko, sociālo, dažkārt arī etnisko sastāvu, par nodarbošanos, muižu un zemnieksētu ļaužu sakariem (īpaši svarīgas ir ziņas par muižās strādājošu kalpotāju — zemnieku amatiem), iedzīvotāju pārvietošanos, starpetniskiem, starpnovadu, starpprofesionāliem un starpsociāliem sakariem u.tml. Starpreviziju uzskaites ikgadējās lapas, kas aizpildītas no 1826. līdz 1896. gadam, sniedz precīzu ainu par ļaužu pārvietošanos no viena pagasta (muižas), apriņķa, guberņas uz citu, dažkārt stāsta arī par pārvietošanās cēloņiem.

3. Krievijas impērijas 1897. gada pirmās vispārējās tautskaites iedzīvotāju reģistrācijas

lapas par katru uzskaitīto personu sniedz atbildes uz 23 jautājumiem. Atbildes visai bieži ir neprecīzas un pieļauj patvaļīgus skaidrojums. Tomēr, rūpīgi strādājot, var izdarīt dažādus aprēķinus, gūt ieskatu par norišu kopām un sakarībām, piemēram, par ģimeņu veidošanas principiem, lielumu, skaitlisko, profesionālo un sociālo sastāvu, konfesonālo piederību un starpkonfesonālajām attiecībām, par starpetniskajiem sakariem, cilvēku izglītību, mācību iestādēm, mājokļu apdzīvotību, par iedzīvotāju migrāciju, nodarbošanās galvenajām un palīgozarēm, par apstākļiem, kas ietekmēja tradicionālās materiālās un nemateriālās kultūras attīstīšanos. Visai būtiska un līdz šim praktiski neizmantoja ir iespēja noteikt viena pagasta atsevišķu daļu, pat ciemu un sētu grupu, tālāku un tuvāku apvidu, pagastu un citu administratīvi teritoriālu vienību kopības un atšķirības dažādās dzīves jomās, apstākļus, kuru iedarbības dēļ veidojās atšķirīgas kvalitātes un mēroga savdabības. Rūpīga iepazīšanās ar uzskaites

Tēlnieka Viļņa Titāna 1998. gadā izveidotais Liepupes Ūķu burinieku būvvieta piemiņas akmens 2005. gadā. S. Cimermaņa foto

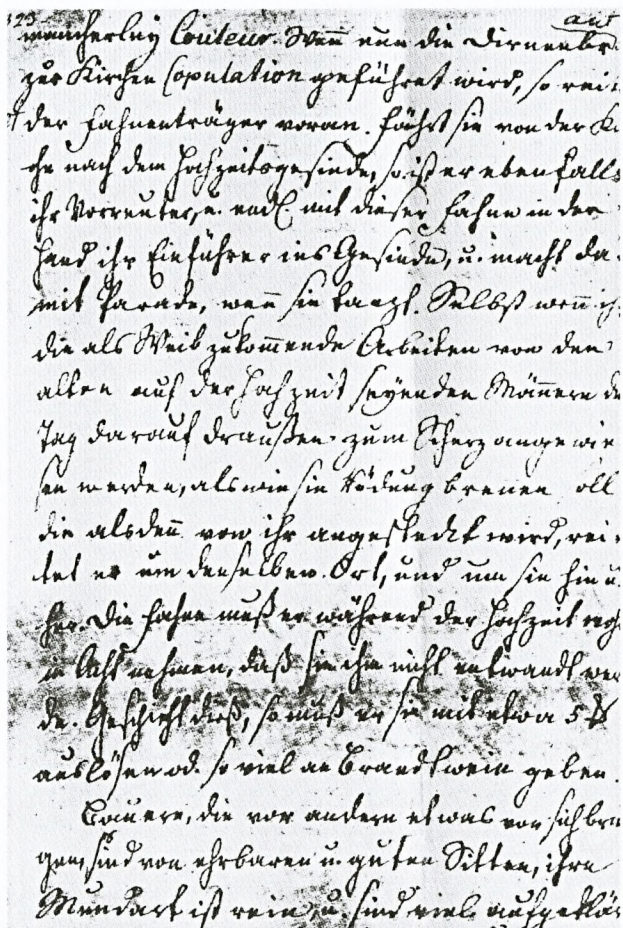

Liepupes draudzes mācītāja 1802. gada stāstījums par latviešu zemnieku saimniekošanas apstākļiem, galvenajām nodarbošanās nozarēm, mājokļiem, sadzīves ierāžām (LVVA 6810.f., 1. apr., 16.l., 224. lpp.)

lapu oriģinālu ierakstiem mudina izturēties visai uzmanīgi pret skaitīšanas datu oficiālajos krājumos atrodamo.

4. 19. gadsimta divos pirmajos gadu desmitos radušies draudžu apraksti, kurus

veidoja vācu mācītāji, atbildot uz ārsta un novadpētnieka Otto Hūna sastādīto divējādu apjomu aptaujas lapu jautājumiem. Pilnā apjomā iesūtītie apraksti sniedz atbildes uz 40 jautājumu kopām, kurās iekļaujas simti

Alojas draudzes mācītāja Paula Teodora Zandera 1802. gada stāstījums par novada ļaužu kāzu ieražām, kurās vairāki šķietami lībiski elementi (LVVA 6810.f., 1. apr., 1.l., 148.–149. lp.)

detaljautājumu. Tur ir stāstījumi par draudžu ainaviskajām un dabas bagātībām, apdzīvotajām vietām, ļaužu nodarbošanos, iedzīvotāju etnisko sastāvu, tradicionālo materiālo un nemateriālo kultūru, ieskaitot darba un sadzīves ieražas, mitoloģiskos tēlus, par jauniem, kas ienāk saimnieciskajā darbībā, materiālajā kultūrā un citur, par skolām un dažādas etniskas un sociālas piederības ļaužu attieksmi pret izglītošanos, par veselības

aprūpi un slimībām, par dabas, kultūras un vēstures pieminekļiem, ļaužu estētiskajiem, ētiskajiem, tikumiskajiem priekšstatiem, par zemnieku darba un dzīves apstākļu uzlabošanu un par daudz ko citu.

5. 19. gadsimtā sastādītie muižu un zemnieksētu inventarizācijas akti, kuros ierakstīto objektu un norišu pastāvēšanas senums nereti datējas ar 18. gadsimta pirmo pusi, bet bieži — ar vidu. Akti ir īpaši nozīmīgi saimnieciskās darbības un celtniecības jautājumu, arī zemnieku dzīves un tradicionālās kultūras administratīvās regulēšanas norišu skaidrošanai. Šajos dokumentos nereti ierakstītas arī muižu pārzināšanā esošās zemes platības un to apdzīvotība (sētas, to zemes platība, inventārs u.c.), tās sociālās iezīmes, arī zemes gabalu auglības un izmantotamības samērā precīzs raksturojums. Letonikas jautājumu pētniekiem īpaši svarīgi ir vietējo iedzīvotāju dažādos laikposmos dotie, no paaudzes paaudzē pārmantotie pat vissīkāko zemes gabalu, biržu, mežu, pļavu, tīrumu, to nostūru, ezeru, grāvju, strautu, upju, to liču un citi nosaukumi.

6. Pagasta tiesu 19. gadsimta protokoli sniedz vispusīgu ainu par iedzīvotāju saimniecisko rīcību, darba, mantiskajām, radniecības un sociālajām attiecībām, konfliktu cēloņiem un risinājumiem, tradicionālo materiālo un nemateriālo kultūru, par laikmetu juridisko normu īstenošanu dzīvē,

Gaišās un Goflavas	Pagaste.	Gaišās	
15. Gaišās un Goflavas a) Dabnomaiņu b) Sūstapmaiņu		1. Lauver 2. Leijelekte 3. Kāpnes Allum 4. Kējis 5. Ueuer 6. Aevse 7. Dribbe 8. Daunfom 9. Mūse 10. Kragmeer 11. Polifomeer 12. Jostre 13. Skulte 14. Malleikabi.	15. Lauver 16. Leijelekte 17. Uebtan 18. Kiermikel 19. Korve 20. Kuvornaiņu 21. Muvvredk 22. Kone 23. Mallei 24. Kuvvafch 25. Lentist 26. Tominis 27. Kuvnar 28. Melder.
16. Gaišās un Goflavas		1. Kalle 2. Bchrofske 3. Blachfske 4. Snotamfch 5. Gailit 6. Schronn 7. Ohrmann	8. Girdan 9. Duvks 10. Zude 11. Vohmin 12. Saulit 13. Sreickvotung.
17. Gaišās un Goflavas Driņķe		1. Wannag 2. Furne und Freede 3. Nipol 4. Eone 5. Kaugofch 6. Kuvvober 7. Frikshand 8. Eonig 9. Liehre 10. Lanver	11. Lappfekaln 12. Dirbik 13. F. Sape 14. Ueuer 15. Dabnie 16. Dfelwe 17. Kuvvterkaln 18. Luvvofche 19. — d. d. Duvv.
18. Gaišās un Goflavas		1. Lauterback.	

Umurgas draudzes apdzīvoto vietu (muižu, pusmuižu, krogu, zemnieksētu un sētu grupu) 1815. gada saraksta daļa (LVVA 6810.f., 1. apr., 16.l., 297. lpp.). Šie saraksti nereti sniedz vērtīgas etniskas un kultūrvēsturiskas ziņas

bieži atspoguļojas rūpes par bāriņiem, darba nespējīgiem, par savstarpēju izpalīdzēšanos plašu darbu un nelaimes gadījumu reizēs. Arī daudz kas cits, piemēram: mantošanas, strīdu, ūtrupju un citos gadījumos nereti sastādīti visai aptveroši mantu saraksti, kuri sākti ar būvēm un beigti ar maziem mājsaimniecības piederumiem — glāzēm, karotēm, lampām,

nažiem. Parādās daudz droši datējami un citādi raksturojami valodas izloksņu fakti.

7. Kurzemes lībiešu 19. gadsimta vidū savā un latviešu valodā sacerētie sadzīves ieražu apraksti, pierakstītās mīklas, sakām-vārdi un cits, ko viņi sūtīja uz Pēterburgu akadēmiķim Šēgrēnam pēc viņa 1846. gada ekspedīcijas un 1852. gada brauciena uz

23.

L. v. 15

Tu nāist at tālam jālg
 šis abūyji muntyn wofnykt
 lād, šiprienas ku felli nū-
 ting, lab wafnykt, šis fie-
 lapšuygn lib šin magg
 Wāygy nūdykt abūyji ab-
 wuyi lebb pūgg. Šis pie nāst
 ku jerna tūti se nābba wōn. 2
 um lopsuygn yombāi kogguyt.
 Poi ab wuyi, ab midagid pykt.
 Šis lapst libuyi salaid.
 Kāstuyd altā, ab wuyi kuruy.
 Šaruynd mofš jūny, ab wuyi kuruy.
 Tūgynd pēal abūyji kuruy.
 Šis lapst libuyd kūtild.

Lapš šyndymitt.
 Šis wīd širūgt kūs šē šyndygn
 lapš šōab piertuyd, šin lab kūtild
 tūgd wīkōrtuyt, un tūkanāg,
 un jēlab uydūy. Šōab šē wīd širūgt
 Šis pierast alguy šis lapšuygn
 mīnggi ruja, apka mīnggi wīg
 ga abhuyg.
 Šigga kōnad, šigga kōnad kād-
 kōnad, mīnggist lūa mūdūykt šē
 nīsting um šīgōmuyt jēluygn.
 uggamīnggi neid wōbhuygn, šis
 pierast šōbygd ne kōnad wuytuyd
 un šē lapš šōwtuyd alguy lam mūgn.
 mīnggist wīguygn wōtākt.
 Šis lapš šyndykt, šis ne tōist pōalt,
 šē nābba wōn. (ne puāstūykt) nān-
 tūgn šōab nōdy jūny pōnūygd,
 un šis ne šōbygd nei glābūygd,
 mīš pōis lopsuyt, nīz tūnāla pūal šē
 kīgndūykt. Kēicuy lopsuyt ē gēd
 kīgni uyk lūygn. Šūmālis mēdā
 ab wuyi pūnda. 2

158

L. v. 16

Šis wīfētki kād irr usgrūhtom.
 Tād, ne wōm dītōm kūt mōhtēt,
 kād neš lēpū kuygn tūmne wōmne-
 škatīk, jēl klāhtēt, dīkham ne wōmne
 līst, pōr ilfūnē wōm pōkū kōygt.
 Pō tīkhlē nīndūfētki apšpāfētki ne wōm nān-
 līst, wīkādē špīmmē jēl wōtākt, lēpūgnūm,
 šīkīn neš pūc bēbūmē špīmfōnāi kād, tē ne nē
 tēk tā kādē mē, wēzlē mōktū, tād ja tōi mīk-
 nē kō tēifjī kōmēt šēwā usgrūhtom kōygn,
 wī tōankū šēkōyē tē jēl abōd, un tād šētki
 ab bēfētki kōnāfūnē, un ab wōmīnē šēwēfētki šēwō
 špētki, tēi šētki, wīfē tōpētki lāi tād
 šēwō wōmētē škīntē.

Kōmēt tēi bēbūnīfētki irr ne kōifētki,
 tād irr kōtūnē nāktē ja šēgg uggūm klāht,
 Tōpētki kōfōmē gōm nāktē tē bēbūnīfētki
 pōmūmīkt.

Šis tēi bēbūnīfētki irr gōldīyē pūc špīmmē, tād
 tēi šēwōtē nēš bōnd wīkōnā pūērlē, un šōab
 wīfētki māyē lāndim māygnīfētki, šlāwē kō
 pēar wōygn irr wō jōn nē tēlūwētki apškīntē
 kōis.

L. v. 17

Šis wōnē jēma un ykē kuynd pōnd kēz
 mālis šis pierast alguy nē jēn šē lopsē
 wōsaly, šis um nēkūygn emsuy. lās wuy
 jōnā. lās pōnggy nēi tē kō amād um
 pōnd jēgā neid.

Vaides lībieša Andreja Launica 1853. gadā sacerētā stāstījuma par lībiešu kāzu ierāžām un pēckāzu norisēm daļa (KZA 94.f., 1. apr., 24.l., 157.–158. lp.)

ņēms Ņešolāņ wīnnu offohd jāungaddu Wāsworta pletis.
 Nīchēlīnuss Ņešolāņ tīrnu ešauēts sātziņa, nu tas Springfeldt
 jāimīņuss Mart Tolm wīnnu iri lamnājis, us rē wīnglīt to
 Mart Tolm gribējis abra. is wēst, wā wīnglīt tā offohd jēm-
 no rēttis.

Tas lēpīņuss Jahn Andersohn, Springfeldt jāimīņuss pētīs
 cenāthē un ešsātziņa; ra papruēpā tas Springfeldt to krod-
 sīņuss lamnājis, us rē tas krodhēņuss wīnnam tā offohd
 jētīs.

Tēpuss pprēdums

Pār to ra tas Springfelds Mart Tolm lo krodhēņuss
 Ņešolāņ jūchēdēnā iri lamnājis, un krodhēņuss
 wīnnam jētīs un kadēhē nēņuss jūchēdēnā lāi nu
 iri rē lēpīs, jāmarjā iwanātrām Basniz lāhde 50 Rop.
 Jadrabba.

Pār to ra tas krodhēņuss Ņešolāņ tam Mart Tolm iri
 jētīs, jāmarjā wīnnam 50 Rop. Jadrabba strahpētē.
 pagēstē lāhde. wēstē ih pēstē.

Tas kasnēhtzās pētī mēndēris Tōnnis Bolmans jūhē-
 ja ra pētī nāh kāmī jāimīņusi nēssohd bēhņuss pē
 pēhtrāuļi; Jēhannas stēlējēstē;

- Spruēdē jāimīņuss
- Prēzurn Adām jāimīņuss
- Maszūi rēl jāimīņuss
- Tūlmars jāimīņuss
- Pērsalē — — —
- Tēspēt — — —
- Wēz-Ņešol — — —

Spruēdē jāimīņuss ešauēts sātziņa ra wīnnā māhja 14 bēhņi
 Prēzurn Adām us dē wē 2. mār wārsals 1. Tūlmars 3
 Pērsalē 3 bēhņus; kurī pē lo kasnēhtzās pētī mēndēru
 nēssohd bējēstē

Tēpja nēssprēde

Pār to ra tē pēem in nēhē jāimīņusi nēhija tētē bēhņus
 pē pēh mēndēru dēhē grah mālas pēhtrāuļi; Jēhannas
 stēlējēstē; tē rē tē pēstē ar 10 Rop ar kēpērsāh-
 jūn iwanātrām bēhņus wēstē pagēstē lāhde; strahpētē.
 Tē jāimīņusi; Wēz-Ņešol un Tēspētē kēstē dēn
 nēhija abnāhēstē, us ohtēn tēpē dēn pēstē lēhē.

Svētciema pagasta tiesas 1850. gada 17. marta protokola daļa stāsta par dažām norisēm lībiešu apdzīvotās sētās (LVVA 1779.f., 1. apr., 1.l., 19. lpp.)

Latviju. Tie glabājas Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīvā Sanktpēterburgā. Šīs ziņas 19. gadsimta otrajā pusē tulkoja un publicēja vācu valodā. Publicējuma tulkojumi latviešu valodā atrodami vairāku Latvijā strādājošu autoru darbos. Diemžēl vācu tekstos ir daudz būtisku neatbilstību oriģināltekstiem, un šīs neatbilstības, nereti pat pastiprinātā redakcijā, jaunajos izdevumos lasa cilvēki, kas interesējas par lībiešiem un viņu kultūru.

Nedaudz atkārtojoties, jāsaka: visās minētajās dokumentālo avotu kopās ietilpst milzīgs precīzi datēts, teritoriāli, nereti pat etniski un sociāli nosakāms valodas izlokšņu materiāls — dažādu paaudžu personu vārdi un uzvārdi, lielus un pavisam sīkus apjomus apzīmējoši vietvārdi, materiālās kultūras objektu un to daļu, nemateriālās kultūras parādību, radniecības saišu, sadzīves attiecību un daudzi citi nosaukumi. Izstādot šīs dokumentu kopijas, cerējām, ka valodnieki pievērsīs uzmanību šiem eksponātiem, jo viņu publikācijās atsaucies uz arhīvu dokumentiem nav ikdienišķa parādība.

Vēl jāpiebilst, ka visiem dokumentiem

nav vienāda kvalitāte, jo rakstvežiem par aprakstāmajām norisēm bija atšķirīga attieksme un izpratne, arī dažāds zināšanu līmenis.

Eksponējām arī daudzus latviešu pagātnes un mūsdienų periodikā («Austrumā», «Balsī», «Baltijas Vēstnesī», «Baltijas Zemkopī», «Latviešu Avīzēs», «Latvijas Vēstnesī», «Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis», «Līvī», «Mājas Viesī», «Senatnē un Mākslā», «Tēvijā» un citur) publicētus atmiņu stāstījumus, ieteikumus, norišu un parādību aprakstus, salīdzinājumus, pētījumus, vērtējumus. Diemžēl eksponējuma saturiskā plašuma un šai informācijai pieļautā apjoma dēļ nevar aprakstīt periodikā kā Letonikas avotā esošās zinātniskās bagātības.

Visiem dokumentiem, fotoattēliem, zīmējumiem pievienojām atbilstošas dažāda plašuma anotācijas.

Izstādes sniegtā daudzpusīgā informācija bija atgādinājums, ka jūra un piekraste ir mūsu bagātība, kura ne vien jāizmanto, bet arī jāmīl un jāsaudzē. Mūsu paaudzei jāapzinās, kādu savu piekrasti atstāsim nākamajām paaudzēm.